

М. П. ОЛЕКСІВ.

УКРАЇНСЬКІ КОЗАКИ, ЯК ЇХ ЗМАЛЬОВУЄ ФРАНЦУЗЬКИЙ ПОЕТ XVII В.

„Україні вь изображеніяхъ французовъ“ свого часу спеціального етюда присвятив В. П. Горленко¹⁾. Тут названо: Боплана, Вольтера, Гюго („Mazepa“), Меріме („Les cosaques d'autrefois), Деруледа, Вогюе й кілька інших, менше помітних і ближчих до нас іменнів. Горленко гадає, що література про Україну у Франції невелика і, за малими вийнятками, „представляет по большей части собрание курьезовъ“. Це необережний висновок, надто що-до XVII—XVIII вв.; новітні досліди І. Борщака²⁾ довели, як багато цікавого залишається ще відкрити в історії україно-французьких відносин і в цю, і в пізнішу добу. Російські і українські історики досі проминали, оскільки ми знаємо, цікаві свідчення про козаків у французького поета Сент-Амана (Marc-Antoine Gérard de Saint-Amant, 1594—1660), що жив у Польщі в розпал війни Хмельницького з Яном-Казиміром і присвятив козакам та татарам кілька мальовничих і дуже своєрідних для свого часу віршів³⁾. Звернути на них увагу дослідників ось мета цієї статті. Правда, в цих віршах нема ні історичних даних, ні важливих хронологічних чи яких інших вказівок, що з них міг-би скористуватися історик; дак зате з них цікавий документ, що характеризує, як ставивсь до Україно-польської війни сучасний їй блискучий представник європейської цивілізації. Особливо-ж вони цікаві через те, що Сент-Аман бачив козаків з ворожого табору, будиши при дворі Яна-Казиміра, і хоч його становище примушувало його бути полоніфілом, прославив ворогів за їх войовничий дух і мальовничий вигляд. Артист перемиг у ньому політика й двірського поета. Ще М. Костомарів, в одній з своїх статей, перелічуючи італійські

¹⁾ „Русский Архивъ“ 1893 II, стор. 247—256; увійшло до його книги: „Южно-руссіе очерки и портреты“. У Київі, 1898, стор. 131—154.

²⁾ Див. Ілько Борщак, Вольтер і Україна — „Україна“ 1926, кн. I, стор. 34—42; його-ж: „Гетьман Пилип Орлик і Франція“ в Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка*, т. 134, стор. 79—131. Цей дослідник задумав велику роботу: „Европа і Україна“ й уже наготував чималенький етюд про відносини поміж Францією та Україною. Етюда того ще не видрукувано (див. рецензію про ці праці акад. М. П. Василенка — „Україна“ 1926, кн. I, стор. 149—153).

³⁾ Про них коротенько згадує тільки А. Mansuy у своїй цікавій статті: „La Russie et la litterature française du XVII s.“, що увійшла в його книгу: „La monde slave et la litterature française de XVI—XVII“, Paris, 1912.

Й німецькі джерела про козаків, зауважив, що „свидѣтельствомъ важнаго значенія козацкихъ и морскихъ походо́въ для своего времени могутъ служить отдѣльныя сочиненія, издававшієся спеціально о козацкихъ подвигахъ на языкахъ странъ, по географическому положенію очень далекихъ отъ театра описываемыхъ событій“¹⁾. Війна козаччини з Польщею так само не зминула непомітно в європейській пресі й безперечно сприяла тому, що прокинувся інтерес до тієї маловідомої країни, що лежала поміж Дніпром і татарськими володіннями. У другій половині XVII в. з'явилося чимало творів, присвячених їй, переважно французьких. Добросовісний Бопланів „Опис України“ (1651), що спочатку його видано в дуже обмеженій кількості примірників, „виключно щоб роздавати приятелям“, знову видано року 1660 та 1661, „бо, як сповіщав видавець книги, багато осіб, що бачили її, вважали її не тільки не поганою, а навпаки, дуже її підхвалявали“²⁾. За тих самих років про козаків можна було прочитати цікаві звістки в книзі подорожів Пьетро делля-Валле (1582—1652), що її перекладено французькою мовою (1661); делля-Валле зустрівся в Персії року 1620 з якимось „козаком Степаном“ і, описуючи свої мандрування по сходу, заразом розповів багато цікавого про „i cosacchi di Polonia“, їхній побут, військовий устрій, напади, про україно-турецькі стосунки, то-що³⁾. До цього-ж часу належить і відома книга Pierre Chevalier „Histoire de la guerre des cosaques avec un discours de leur origine, pays, moeurs, gouvernement et religion et un autre des Tartars préocopites“ (Paris, 1663; передруковано в „Bibliothèque russe et polonaise“, 1861)⁴⁾, а так само праця Linage de Vanciennes

¹⁾ „Русская Мысль“, 1880, № 1, стор. 2.

²⁾ В. Г. Ляскоронскій. Гильомъ Левассеръ де Бопланъ. У Київі, 1901, стор. 2.

³⁾ Я користувався Болонським виданням р. 1677: (Див. Parte prima, pg. 256—268; parte seconda, pg. 66—69; 146—147). З французького вид. р. 1662 („Les fameux voyages de Piétre de la Valle, Gentilhomme Romain, surnomé l'illustre Voyageur... Paris MDCLXII), великі витяги в російському перекладі навів В. І. Ламанський („О славянахъ въ Малой Азии, въ Африкѣ и Испаніи“. Спб. 1854, стор. 93—101), але його вказівка, що перше італійське видання цієї книги з'явилося року 1661 — неправдиве; воно з'явилося р. 1650: Viaggi di Pietro de la Valle il Pellegrino, Roma, 1650. (Це вид., а також і вид. року 1677 є в одеській Держав. Публічній Бібліотечі); дарма що це видання й вважають за краще, аніж усі дальші (див. Brunet, Manuel du Libraire, Paris, 1864, t. V, 2, p. 1059), все-ж тих пунктів про козаків тут нема.

⁴⁾ Chevalier пише в передмові до своєї книги, що рукопис спостережень, що він зробив підчас своїх мандрівок по Польщі, випрохав у нього один цікавий і незабаром надрукував його в збірникові (dans un recueil), але через те, що видання це повне було помилкою, то він передрукував його ще раз. Здається, це є „Rélations de divers voyages“ відомого французького географа Thévenot, що їх перший том (Paris, 1663) починається з статті: „Rélations des Cosaques avec la vie de Kmielniski, tirée d'un manuscrit“ і це не що инше, як перше видання частини рукопису Шевальє; у тій-таки книзі надруковано „Rélations des Tartares Préocopites et Nogaies“ etc. Джіованні да-Лукка та уривки з Боплана, що його помилково названо тут Beauplet (Порів. Michaud, Biographie Universelle, t. 41, p. 324, Note). Про цей передрук Боплана не згадує й В. Кордт. Чужоземні подорожні по східній Європі до 1700 р. Вид. У.А.Н. У Київі, 1926, 97—101.

„L'origine véritable du soulèvement des cosaques“ (Paris, 1647). Досить зазначити звістки про козаків у англійського посла в Царгороді Th. Roe за р.р. 1620—1626, що передав у своїх листах до Англії відомості про устрій козацької громади, її звичаї та способи воювати ¹⁾, італійців Д'Асколі ²⁾ та да-Лукка ³⁾, записки венеційця Альберто-Віміні, що він р. 1650 щасливо добрався до Чигрина й дістав авдієнцію у Хмельницького ⁴⁾, реляції Йог. Майєра шведській королеві Христині, що проїжджав Україною по дорозі до Криму р. 1651 ⁵⁾, нарешті еспанську книгу р. 1691 про перемогу козаків над турками й татарами на Чорному морі ⁶⁾, — щоб бачити, який великий інтерес до України був в усій Європі протягом XVII віку.

Це був інтерес політиків, дипломатів, воєначальників — переважно. Боплан, військовий інженер на польській службі, став етнографом і вченим дослідником через збіг обставин, як і домініканський чернець д'Асколі й дипломатичний кур'єр Йог. Майєр. Зрозуміти лад життя на Запоріжжі намагалися, головне, через те, що мали на увазі використати козацтво за-для своїх політичних намірів. Про це промовисто свідчать замисли венецької республіки втягти в план загальної війни проти Туреччини християнські держави Європи, наслідком чого були донесення А. Віміні. У середині XVII в. Франція брала близьку участь у польських справах — звідси докладні описи польської України. Серед усіх цих звісток, доповідів, записок та щоденників, вірші Сент-Амана особливо визначаються через те, що він перший зробив козаків предметом поетичних образів, набутком художньої літератури і далеко випередив і поеми Гюго й Дерулєдові драми...

Цікаво, що про українських козаків французьке суспільство XVII в. могло знати не тільки з книг; козаками користувалися тоді, як найманою військовою силою; через свого посла у Варшаві, графа де-Брежі, Франція наймала козаків на службу. Відомо, що р. 1646-го 2400 козаків билися в Фландрії, коли здобуто Дюнкірхен у еспанців; цей факт відомий вже з згаданої у нас книги Шевальє ⁷⁾. А. В. Половцов,

¹⁾ Див. у Немцевіча, *Zbiór pamiętnikow historycznych o dawney Polsce*, t. V, str. 397 sq.; *Hammer, Hist. de l'Empire Ottoman*, IX, p. 64; В. Ламанський, *op. cit.*, 90—93. Невирозні звістки кажуть нам про зносини Кромвеля з Хмельницьким (див. „Хмельницький въ представлении Кромвеля“ — „Кіевск. Стар.“ 1882 № 1, стор. 212. Порів. *Ibid.* 1889, № 11, стор. 444—447).

²⁾ Н. П. Дашкевичъ, *Описание Черноморья, составленное Эмидіємъ д'Асколі* — „Чт. въ Истор. Общ. Нестора-Лѣтописца“ 1891, кн. 5, стор. 172—182 (італійський текст, у вступній статті великі вказівки на італійс. джерела про козацтво); „Зап. Имп. Одесск. Общ. Ист. и Др.“ т. XXIV, відд. II, стор. 89—180.

³⁾ „Зап. Имп. Одесск. Общ. Ист. и Др.“, т. XI.

⁴⁾ В. Кордт, *op. cit.*, стор. 115—117.

⁵⁾ *Арх. Юго-Зап. Россіи*, ч. III, т. VI, Київ. 1908.

⁶⁾ *Отчетъ Имп. Публичн. Библиотеки за 1855 г.*, стор. 33.

⁷⁾ Див. посвяту її гр. де-Брежі стор. 1—4; Н. И. Павлищевъ, *Польская анархія. Твори*, т. I, Спб. 1878, стор. 153; Н. Костомаровъ, *Богданъ Хмельницкій*, вид. 4-те, т. I, стор. 210—211.

поміж паперами маршала Конде, що провадив облогу в Шантільї, знайшов про це велике листування Мазаріні з Конде¹⁾. Факт цей цікавий сам по собі, слід одзначити, між иншим і тому, що за його безперечно знав і Сент-Аман, що був у курсі військових справ своєї доби, як учасник багатьох походів та боїв. Ми не маємо на думці подати життєписа Сент-Амана й робити оцінку його поетичної діяльності; пошлемося на монографії Р. Schönegg'a²⁾ та Р. Durand-Larrie³⁾. Для дальшого нам треба спинитися тільки на найважливішому.

У плеяді французьких поетів XVII в. Сент-Аман має своє особливе місце. Він був вихований у походах, подорожах та мандрівках і вмів брати від життя все, як ніхто. Батько його, як він сам оповідає в передмові до одного з своїх творів (вони взагалі є єдине певне джерело для його біографії), протягом двадцятьох двох років командував ескадрою королеви Лизавети Англійської та три роки перебув у турецькому полоні; два його брати й собі брали участь у численних війнах доби Рішельє й загинули в боях; один з них командував у Кандії пішим полком на венецькому утриманні. Сам Сент-Аман ще юнаком бувши потрапив до Парижу, став відомим при дворі Людовика XIII, був близький до кардинала De-Retz'a й частенько жив у нього в його розкішному маєткові. Тут і почалась його поетична діяльність; перший томик його віршів вийшов між люди року 1629. Сент-Аман багато мандрував по Європі й Сходу. Він побував в Англії й Італії, куди їздив на галерах маршала де-Крекі (1633), року 1637-го проважав гр. д'Аркура з флотою, вирядженою проти Іспанії, потім був з ним у Пьемонті, Римі й Лондоні. За його славу, як поета, промовляє те, що коли засновано Академію, він був один з тих, що дістали академічне крісло. Все-ж у Сент-Амана була сила літературних ворогів; він висміював Буало й поетів його школи: цей казав, що він псує свої твори, бо змішує „низьке“ („les basses circonstances“) з „серйозним“. А прихильників собі він знайшов в особах Перро й Демаре. Сент-Аман писав різні твори, але спеціальністю його були пієси, що він їх звав „Капризами“ („Caprices“): пієси, застільні й сатиричні, епіграми й тріолети, сонети й маленькі поеми, що він накреслював на товариських бенкетях, гулянках під час бакхічних оргій. З його був п'яниця й гурман, — „un ivrogne de science et de passion... un ivrogne et un gourmet d'une façon toute gauloise et toute gabelaisienne“, як атестує його Теофіль Готье в своїй чудовій характеристиці поета⁴⁾. Своєрідний і барвистий, часом не-

¹⁾ Про матеріял цей зробив доповідь А. В. Половцов у засіданні Товариства прихильників давньої письменности 26 березня р. 1899 (див. реферат у „Спб. Вѣдомостяхъ“ 1899 № 84 та „Кіевск. Стар.“ 1899, № 5, стор. 74—75), згодом на одинацятomu Археологічному З'їзді в Києві (див. Труды XI Арх. Съѣзда, т. II, М. 1902, протокол, стор. 123.

²⁾ Saint-Amant, sein Leben und Werke. Oppeln, 1888 (Zeitschrift f. Franz. Spr. u. Lit. t. X).

³⁾ Saint-Amant, la vie, ses poésies. Paris, 1912.

⁴⁾ Théophile Gautier, Les Grottesques. Paris, 1882, p. 155.

ладний і нерівний, з своїм нахилом до гротеску й фантастики, він, напевно, здавався дуже оригінальним за тієї доби, коли в французькій літературі панував строгий смак Буало й непогрішна досконалість форми й стилю. Його екзотичні крайовиди („Le passage de Gibraltar“), сцени нічного Парижу та п'яних привидів у шинках на міських околицях, а поруч із цим палка туга за осілим і тверезим життям і покаянні моління за грішну душу поетову, — усе це, напевно, вражало перших читачів його „La Seine Extravagante“ (1650) та передсмертного надхнення. Його вірші, що він писав їх підчас своїх подорожів, походів та бенкетів, нагадують „капризи“ (заслугує на увагу цей збіг термінів) його сучасника-маляра Жака Калло. Не дурно Сент-Аман „відкрив“ романтизм: він був рідний цій поетичній школі, — як завважив був ще V. Fournel, — тим, що надмірно кохавсь в антитезах, любляв соковиті фарби й виразність, систематично змішував ліризм з тривіальністю. Теофіль Готье прирівнює картини його „Уратованого Мусія“ до епізодів з „Contes d'Espagne et d'Italie“ А. де-Мюссе, його фантазмагорії — до „Smarra“ Ш. Нодье і завважає при цьому, що у Сент-Амана є багато такого, що нагадує нам англійські й німецькі твори романтичного жанру¹⁾.

Один з найближчих Сент-Аманових приятелів, абат Маролль (de Marolles), подав закінчені частини його „героїчної ідилії“, „Уратований Мусій“, новій польській королеві Марії Гонзага, принцесі Мантуанській, що допіру одружилася з Володиславом IV. Королева прихильно прийняла присвяту, щедро винагородила поета грошовим подарунком і зробила його своїм „gentilhomme de la cour“. Відїжджаючи до Польщі року 1645, куди вона брала з собою блискучий французький почет, королева запросила з собою й Сент-Амана. Та він ще кілька років залишавсь у Франції й жив то в Парижі, то в Руані, складаючи сатиричні пісні посеред розваг і бенкетів. Одна з цих пісень, скерована проти принца Конде, завдала йому не аби-якої неприємності: його набили наймані люди принца. Побоюючися ще гірших наслідків, Сент-Аман похапцем виїхав до Варшави (1650). У Польщі сталися за цей час чималі зміни. Після Володислава IV, що помер р. 1648, польський престіл посів Ян Казимір, другий син Сигізмунда III. Він, за дозволом од папи, одруживсь з молодою вдовою свого брата. Двірське життя заклекотіло, як і раніш. Біля Марії Гонзага був цілий штат парижанок²⁾. У Варшаві було багато французів, і вони завсіди були тут бажаними гістьми.

Тимчасом політичне становище Польщі було дуже хистке. Війна з Хмельницьким набувала небезпечних розмірів. У країні панував неспокій. Сент-Аман мусів це відразу відчутти. Але він хотів бути

¹⁾ Théophile Gautier, op. cit., pp. 179—180.

²⁾ Tallemant des Réaux, Historiettes, t. IV, pp. 184—185.

приємним і відповідаючи на гостинність запевняв королеву, що він радий і зовсім залишитися в Польщі,

De me vestir en noble et fier Sarmate,
D'un beau velours dont la couleur éclate,
Qui, grave et doux sur un poil précieux,
Rende mon port superbe et gracieux;
D'armer mon flanc d'un riche et courbe sabre;
De m'agrandir sur un turc qui se câbre ¹⁾,

згоджується навіть, щоб його одтоді називали „le gros Saint-Amansky“. Правда, йому, власне, нічого було нарікати: приїхавши до Варшави, він зажив тут дуже непогано, смакуючи життя, як міг. Коли козаки, після короткого замирення, розпочали знов воєнні дії, то він зустрів це голосними прокльонами й з повинности двірського поета пророкував їм невдачу:

Les hordes nombreuses qui roulent
Avec leurs foyers et leurs toits,
Tremblent à ma forte voix
Jusqu'où, du long Volga les derniers flots s'écoulent ²⁾.

Слова ці досить невиразні; згадка про Волгу — випадкова географічна подробиця, нічим не мотивована; видно він змішує тут козаків з ордами степових кочовиків, що тоді разом з ними насували на Польщу. Але цікаво, що пророкування Сент-Аманові деякою мірою справилися: незабаром по тому польське військо розбило козаків під Берестечком.

Сент-Аман недовго пробув у Варшаві. Марія Гонзага вирядила його до Стокгольму для представництва підчас коронування шведської королеви Христини, і звідти він повернувся до Франції. Тут він закінчив і випустив у світ свого „Уратованого Мусія“ (1653). Цей його твір, що він його так довго писав, зустріли дуже холодно. Tallemant des Réaux, що взагалі не дуже прихильний був до поета, писав з цього приводу в своїх мемуарах: „за молодечих років він писав багато краще, але в нього ніколи не було й краплі розуму, і він завжди кидав усе недоробленим. Він вічно працює для польської королеви, і вона дбає за нього“ ³⁾. Року 1658 Сент-Аман

¹⁾ Одягнутись благородним і гордим сарматом в чудове блискуче оксамитове вбрання, поважне й м'яке, підбите дорогим хутром, що надає моїй постаті гарний, зручний вигляд, привісити до боку дороги криву шаблю, прийняти величю постать, сівши на баского турецького коня.

²⁾ На жаль, я не міг користуватися найкращим виданням Сент-Амана, що його редагував Ch. Livet. Oeuvres complètes de Saint-Amant (Bibliothèque Elzevirienne, Paris, 1855, 2 томи). Порів. також вибрані томи його віршів, що видав R. de Gourmont (Paris 1907). Окремі цитати див. у книзі Abel Mansuy, Le Monde Slave et les classiques français aux XVI—XVII siècles, Paris, 1912, p. 441—445.

Ті численні орди, що насуваються на нас із своїми вогнищами й своїми обозами, затремтять од мого голосного поклику й розбіжаться до останнього вповз Волгу.

³⁾ Les Historiettes de Tallemant des Réaux, IV, p. 189. Див. тут-таки зауваження мемуариста про справжні, на його думку, причини козацьких воєн.

узявсь до другої своєї „героїчної ідилії“, присвятивши їй її Марії Гонзага. Тут польську королеву, на смак XVII віку, подано в образі „Німфи Висли“ (Nymphé Vistule), що вона „під своїми вербами“ („à l'ombre de ses saules“...) оплакує ті втрати, що їй завдали козаки й татарські наскоки. Вона боїться й тих, і тих:

Dès qu'elle voit que le Boristhène,
Que le farouche Thanais
Marche vers ce pais,
Elle en tient la perte certaine.
Elle semble leur dire, encore que sans voix
Que ses campagnes ni ses bois
Ne peuvent souffrir le Tartare¹⁾...

Під „Бористеном“ тут, звичайно, треба розуміти запорозьких козаків, а під „диким Танаїсом“ — донських. Але Сент-Аман не боїться диких орд:

Ny tartare ny cosaque
Ne me ferait pas trembler...

Козаки й татари тут мало не синоніми; для нього ті, й ті, на-самперед, варвари; але далі він каже про „horribles cosaques“ і „суворих житців Перекопу“ без ніякого роздратування й навіть з певним захватом. Мансюї правду каже, що „епітет варвара, що його він кинув без церемонії, не перешкоджає Сент-Аманові, закоханому в мальовничість і вихованому в суворій військовій школі часів Рішельє, захоплюватися козаками, як енергійними й прекрасними солдатами, що їх загони більше-менше численні він мабуть бачив у Польщі“²⁾:

Quelquefois dans ses vastes plaines
Ce rude habitant de Précop,
Hume après quelque long galop
Le sang qu'il tire de leurs veines.
Pour leur chair, il la cuit d'une exquise façon,
Il la tranche et met sur l'arçon
Sous soy l'estreint, galoppe encore,
Puis toute dégouttante, en hâte il la dévore
Et bave comme un limaçon³⁾...

Житець Перекопу — татарин, але не самих татар має на увазі Сент-Аман, коли малює цю надто мальовничу картину; не забудьмо, що, описуючи похід на Польщу козацьких повстанських полків, він

¹⁾ „Скоро вона бачить, що Бористен, або дикий Танаїс простують до її країни, вона певнісінька, що їй загрожує спустошення. І, здається, ніби вона тихенько говорить, що ні села її, ні ліси не в силі витримати татарського нападу“...

²⁾ А. Мансю, *op. cit.*, p. 444.

³⁾ „Иноді, після довгих перегонів по своїх широких степах, цей суворий житець Перекопу глитає кров, що її здобуває з кінських жил. Їхнє м'ясо він готує чудово. Він розтинає його на шматки й кааде під сідло, стискує його під собою, знову скаче, потім пожирає його, все криваве, на швидку, а слина тече в нього, як у слимака“...

мав деяку підставу для такого ототожнювання: військо Хмельницького наступало спільно з загонами кримського хана. В дальшій строфі він уже каже тільки про татар, що прибули на допомогу козакам у критичний момент, перед боєм:

Là, les Tartares en grand nombre
 Enfin venus après cent maux
 Font voltiger des animaux
 Qui s'effarouchent de leur ombre.
 Ces animaux legers au regard véhément,
 Enharnachez bisarrement
 A tout coup maltrisent leur maistre
 Qui de leur propre chair joyeux de se repaistre,
 S'abreuve de lait de jument¹⁾...

Він, нарешті, описує їх військові забавки й мистецьку верхову їзду:

Tantost pour montrer sa justesse
 A toute bride il lance un dard,
 Et se mesure aves tant d'art
 Qu'il le rattrape de vitesse.
 Tantôt, ses compagnons, au plaisir attachez,
 Par jeu, s'estant escarmouchez,
 Font cent passages, vont et viennent
 Et jettent un bonnet; en l'air il les soutiennent
 A force de traits décochez²⁾.

Варто порівняти ці вірші з описами татар у Боплана, щоб бачити, який близький Сент-Аман до правди хоч-би в реалістичному переказі татарських гулянок. „Коли виявиться, що один з коней не може далі йти, оповідає Боплан, вони вбивають його, а коли трапиться бо-рошно, то розмішують його з кров'ю руками, як свинячу кров для ковбас, потім варять у горщику й їдять, як великі ласощі“; а що-до м'яса, то вони вирізують з найм'ясистішої частини конячої туші довгі пруги, „завгрубшки не більш як один—два цілі“, кладуть їх „на спину коняці, сідлають її, підтягають попругу як-найміцніше, потім сідлають на неї й їдуть дві або три години, бо всенька армія йде однаковою ходою; потім вони злазять з коня, розсідлюють його, перевертають пруг м'яса, змочують його конячою піною, збираючи її пальцем, щоб м'ясо не дуже зсохло. Після цього вони знову сідлають коня, притягають попругу так само туго, як і раніше,

¹⁾ „Тут татари, що прибули, нарешті, в великій кількості після сотні пригод, примушують скакати своїх коней, а вони тини своєї лякаються. Ці легкі тварини з гарячими очима, в своїй мальовничій збруї, вгамовують за кожним ударом своїх їздців, а вони радісно живляться їхнім м'ясом і п'ють молоко їхніх кобил“...

²⁾ „То, щоб показати свою спритність, він (татарин) на всьому скаку кидає свого списа й так зручно вміряє до нього свої сили, що наздоганяє його в швидкому бігу. То товариші його, що беруть участь у забавці, випереджуючи один одного, роблять сто проїздів вперед і назад і підкидають свою шапку: вони тримають її в повітрі хмарою стріа, що в ню випускають“...

і знов їдуть дві або три години, і тоді вже м'ясо вважають за готове на їхній смак, с.-то ніби тушеним"¹⁾... Етнографічний факт стає в Сент-Амана поетичною подробицею, деталем мальовничої характеристики. Цікаво підкреслити, що й цей і інші збіги в описах мандрівника та поета навряд чи випадкові. Сент-Аман родом з Руана, де Боплан оселився р. 1651-го, повернувшись з Польщі²⁾. „Опис України“ в другому виданні (1660) вийшов у Руані того самого року, коли там, здається, жив і Сент-Аман. Важко припустити, що вони не були знайомі, або не знали один одного, проживаючи в маленькому місті й мало не одночасно побувавши на Україні. Так само важко припустити, що Сент-Аман не мав під руками одного з видань Бопланової праці й не зацікавився автором, скоро-но вона вийшла в світ. Поетичні вільності, що їх допустивсь Сент-Аман, описуючи козаків у другій своїй „героїчній ідилії“, це ні трохи не заперечують; ми вже були бачили, що це було в нього за засіб— збільшити мальовничість і колорит намальованої картини.

Не можна не визнати, що й опис козацького війська й татарських орд звучить дуже своєрідно в устах французького поета XVII в. Буало й Расін були дуже далекі від того, щоб виспівувати їздців варварських орд. Тому Сент-Аманові вірші виграють у своїй оригінальності.

*

¹⁾ В. Г. Ляскоронскій. Гильомъ Левассеръ де-Бопланъ. У Києві 1901, стор. 21. Пор. те, що каже Боплан про спритність татар у верховій їзді (ibid., стор. 20—21) з описом джигітовки у Сент-Амана.

²⁾ В. Кордт. Чужоземні подорожні, стор. 98—99.